

Díl druhý, speciální.

JEDNOTLIVÉ DRUHY ÚHRAD ZVLÁŠTĚ.

Hlava první.

ÚHRADY ŘADNÉ.

Rozdíl I.

Příjmy soukromohospodářské i z podniků veřejných.

§ 1. POJEM A DRUHY.

1. Společným znakem všech druhů příjmů sem spadajících jest, že hospodář veřejný jich nabývá v podstatě podle týchž hospodářských i právních pravidel, jakým i soukromý hospodář podléhá, když má prameny příjmů téhož způsobu. V širokých mezích těchto mají místo jak podniky (státní, zemské a j.), jež spravují se dle zásady soukromopodnikatelské, tak i ony, jež dle principu t. zv. podniku veřejného jsou spravovány. Podniky posléz uvedené vykazují se sice jistými vlastnostmi, pro které by doporučení se dalo, aby se příjmy z nich spolu s poplatky a s daněmi zařadily mezi příjmy veřejnohospodářské. Jest to však rozřídění logicky správné. Hledíme-li totiž k výše uvedeným pěti zásadám správy činností státem (ev. zemí atd.) podnikaných po stránce její finanční, tedy nám ve speciálním vyřídění jednotlivých druhů příjmů soukromohospodářských odpadne vše, co spadá pod správu dle zásady finančního monopolu, poněvadž monopol jest pouhou technickou formou vybírání daně. Ze zbývajících čtyř skupin dají se proti sobě postavit:

- a) příjmy z podnikání soukromohospodářských a
- b) všecky ostatní jako příjmy veřejnohospodářské, tedy i příjmy z veřejných podniků (neboť stát příslušné podniky neprovozuje jako soukromý, nýbrž jako veřejný hospodář), pak poplatky a daně.

Tak vskutku důsledně činí Sax ve spise výše uvedeném (str. 14.), leč přísné ohraničení v systematickém výkladě speciálním naráží

na obtíže. Nebudíž ani důraz rozhodující kladen na to, že takové „veřejné“ podniky mohou býti a v nejednom státu vskutku jsou výhradně v rukou soukromých podnikatelův, a kde vedle státu i soukromí podnikatelé se k nim připouštějí, podrobení jsou i oni podobným pravidlům správy, jakými stát při správě podniků téhož způsobu se řídí. Vysvětluje se však z této skutečnosti, proč se v nejednom z novověkých soustavných spisův o vědě finanční (srov. Wagner) příjmy z veřejných podniků prostě spolu mezi soukromohospodářskými uvádějí. Zůstával to oprávněno aspoň dotud, dokud stát soukromá podnikatelstva v těch oborech nevyklučuje (železnice, banky cedulové), třeba je pak podřizoval podrobným regulativům a kontrolám, kterými dosíci chce téhož výsledku, jakého při vlastní správě takových podniků se domáhá. — Hlavně však na to padá váha, že vůbec jest velmi nesnadno určití přesnou hranici, které druhy podniků mezi vlastní soukromohospodářské, které pak mezi veřejné počítati sluší.

Kdežto stát zpravidla živnostem čistě rolnickým nebo průmyslovým ponechává rozsáhlou volnost hospodářskou, zasahuje již na př. v oboru lesnické a hornické výroby velmi podstatně ve volnou disposici soukromého hospodáře a podrobuje je vydatným obmezením z důvodů obecné prospěšnosti (srov. správu národohospodářskou), takže již u těchto nalézáme některé znaky podniku veřejného. Mnohem obsáhleji stává se to arci při drahách železných, průplavech, bankách cedulových.

Viděti z toho, že od soukromého podniku ve vlastním smyslu až k dokonalým representantům podniků veřejných jest mnoho tvarů přechodních a proto jest nesnadno při výpočtu podrobném věsti přesně hranice mezi oběma druhy. Celkem však tato nesnadnost není nedostatkem nauky, nýbrž pouhým účinkem pestrotvárnosti života skutečného, naproti které jest právě vynikajícím úkolem nauky zjevy a tvary druhové či typické jasně vytknouti.

Celkem lze znamenati právě ve státě novějším, kterak následkem pozvolného tříbení názorů ztenčuje se obor těch druhů podniků, které v rukách hospodářů veřejných ryze dle zásad soukromopodnikatelských se spravují. Avšak neschází ani příkladů, že jistý druh podniků v rukou státu se nalézajících měl dříve ráz podniku veřejného, ale pak vůbec byl zanechán. To platí zejména o průmyslových podnikcích státních, zřízených druhdy za tím účelem, aby

se zavedení a rozkvět nějakého druhu fabrikace usnadnil. Bylyť takové státní továrny (na porculán a pod.) druhdy zavedeny jako vzorné podniky, aby příkladem sloužily podnikání soukromému, kdežto novější doba se svou organizací odborného vyučování, tisku, komunikace atd. podobných pomůcek více nepotřebuje.

2. Dokud věda národohospodářská ovládána byla příliš jednostranně stanoviskem soukromohospodářským, aniž zejména povaha t. zv. podniků veřejných náležitě byla poznána, měla ve vědě národohospodářské vůbec a finanční zvlášť velký dosah zásadní otázka, sluší-li státu, aby soukromé podniky (v nejšířším smyslu, tedy i železnice, banky atd.) měl, podržel a spravoval, a literatura s větší či menší rozhodností na tuto otázku odpovídala záporně, tvrdíc, že stát není způsobilým k provozování podniků soukromohospodářských.

Se stanovíště nynějšího lepšího poznání o povaze jednotlivých příslušných druhů podniků předem již jest vyloučena jednotná odpověď na dotčenou otázku a platí spíše tato všeobecná vodítka:

a) Podniky, jež podle povahy jejich spravovati sluší dle zásady o podnicích veřejných (železnice, banky cedulové), může buď stát zřizovati a provozovati nebo soukromým podnikatelstvům přenechati, avšak ve případě posléz uvedeném musí zákonnými normami a správnými zařízeními o to péči míti, aby byly tak zřízeny a spravovány, jak toho povaha veřejného podniku v tom kterém oboru vyhledává. Která z obou cest bude vhodnější, zdali zřízení a spravování samým státem či soukromými podnikateli, lze rozhodnouti jen podle povahy konkrétních poměrů.

b) Stát (země, obec atd.) nemá k provozování podniků soukromých způsobilosti menší nežli taková soukromá podnikatelstva, která — rovněž jako stát — používati musí i k samému vrchnímu řízení více méně četného a složitého organismu námezdných osob, jakož činíti musí zejména akciové společnosti, korporace. Celkem tedy státní (zemská, obecní) správa podniků soukromohospodářských osvědčuje se býti nedostatečnou jen v těch oborech, ve kterých také uvedená složitá podnikatelstva nemívají úspěchu takového, jakého se průměrem dodělávají podnikatelé jednotlivci. To platí zejména o podnicích průmyslových a obchodních, podle zkušenosti namnoze též o rolnických. Zato naopak nemá státní (zemská atd.) správa nikterak

nutně úspěšnosti menší než soukromá při podnicích, které jen ve velkém se provozovati mohou a nevyhledávají ani tak vynikajících podnikatelských vlastností jako spíše odbornicky dokonale vycvičeného personálu správního, šefičího u provozování určitých znaleckých pravidel (lesy).

c) Z povahy a úkolů státu arcíř nikterak nevyplývá nějaká nutnost, aby měl prameny podnikatelských příjmů. Pokud je již má, rozhodují předem u všech, které mají povahu „podniku veřejného“, národohospodářské příčiny, zdali je ve vlastní režii podržeti má čili nic; finanční příčiny (na př. nedostatečný výtěžek) jen tehdy, pokud národohospodářským stejně dokonale nebo lépe by se vyhovělo jiným způsobem. (Prodejem, propachtováním.) Než i při vlastních soukromých podnicích státu, země atd. mohou se někdy národohospodářské nebo sociálně politické příčiny přimlouvati za podržení, třeba z finančních prospěšným se nejevilo.

3. Historický význam příjmů soukromohospodářských spočívá v tom, že druhdy – ve státě středověkém – byly buď výhradním nebo aspoň hlavním pramenem příjmů, pomocí jehož panovník o skrovný obor veřejných výkonů pečoval. Zbytky někdejších soukromohospodářských pramenů příjmových ve veliké části novověkých států již jen skrovně jsou zachovány. Výjimku činí zejména některé státy německé se značnějším majetkem státních velkostatků rolnických a zvláště lesů. Zato v některých státech přibýly v nové době příjmy z podniků veřejných, zvláště ze železnic.

I v rukou obcí objevují se jednak zbytky někdejšího obecního majetku rolnického buď jako zvláštní rolnické statky, lesy, doly atd. obcím náležející, z jejichž výtěžku obecní výdaje se zapravují, nebo v podobě pozemkův obecnímu užívání sloužících (pastviny). K nim v obcích zejména městských v nové době přirostly i jiné podniky (plynárny, pokud plyn stranám prodávají, koňské a elektrické dráhy, bankovní závody, zejména spořitelny a j. v.).

§ 2. STÁTNÍ STATKY ROLNICKÉ

(rolnické domény).

1. Ve příčině státních domén rolnických dřívější literatura, zejména německá, podrobně probírala otázku, má-li je stát vůbec míti, a jestliže ano, kterák je má spravovati, kterážto otázka arci vůbec dotýká se jen těch rolnických statků státních (zemských atd.), jež nemají zvláštního účelu národohospodářského (na př. při rolnických učelištích).

Důvody pronášené proti podržení vesměs bývaly čerpány z úvah ryze finančních, jako zejména důvod, že státní statky rolnické, přirovnají-li se k soukromým, méně vynášejí, pročež hájen prodej se zřetelem na škodu vzcházející státu, když veliký a málo výnosný kapitál pozemkový ve své ruce udržuje, kdežto zároveň dluhy státní vysoce se zúročují, takže by se docílila úspora, kdyby sumou, již stržiti lze za statky prodejem, přiměřená část dluhu se splatila.

Pro podržení, tedy proti prodeji, uváděl se mnohý důvod nerozhodný (na př. že jsou podporou dynastie, zárukou věřitelům, rezervou v čas nesnází atd.); poměrně nejzávažnější byl ten, že renta pozemková postupem času stoupává, takže stát prodávaje své domény, vzdává se do budoucnosti pramene rostoucího řádného příjmu, kdežto při pouhém pronájmu s rostoucí rentou pozemkovou i pachtovné stoupá. Arci důvod podobný má platnost také jen v těch mezích, v jakých vůbec pravidlo o stoupaní renty; mohouť též nastati poměry, kde ona klesá. (Srovn. o rentě v „Národ. hospod.“)

2. Pravidlo o nedostatečné výnosnosti státních domén rolnických platí též celkem jenom o těch, které se spravují ve vlastní režii, avšak nikoli, jsou-li pronajaty. Vlastní správa totiž je přiměřena jen nižším stupňům vývoje s hospodářskými methodami extensivními, na vyšších, jež předpokládají dokonalých podnikatelských vlastností u hospodáře, se neosvědčuje, a to netoliko pro slabší interes úřednictva, nýbrž i pro obtíže, jež spojeny jsou s věnováním značnějších kapitálů na meliorace a intenzivnější správu. Pronájmem docílí se nejen větších výtěžků, nýbrž zabezpečí se příjem rok co rok pravidelný. Se stanovíště národohospodářského platí na těchto stupních vývoje všechny ony důvody o výhodnosti pronájmu rolnických statků státních, které vůbec přináší pronájem velikých

statků, přiváděje k rolnictví hospodáře dovedné, odborně i podnikatelsky vzdělané, s dostatkem kapitálu pro intenzivní hospodaření.

3. Skutečné prodeje státních domén rolnických dály se zpravidla za dob finančních nesnází. Tak na př. v Rakousku již od polovice 18. století (zkušenost, že vynášely poměrem ku kapitálu za ně složenému jen asi 2 proc., kdežto se státní dluh 5—6 proc. zúrokoval), zvláště pak hojně r. 1810, pak po válce krymské (zprošředkování skrze „Národní banku“ na základě smlouvy), posledně ještě r. 1869.

Běží-li o otázku, kterak prodej provést, tu předem na váhu padá, že proti prodeji ve velkých celcích namítati lze se stanoviska národohospodářského, že i správa velkých statků soukromých není prosta oněch vad, které se vytykají správě státní, takže statky takové právě proto se zhusta pronajímají. K tomu ještě přistupuje sociálně politický zřetel, že při prodeji ve velikých celcích renta pozemková, občas i z příčin zcela nahodilých, tedy bez zásluhy vlastníkům stoupající, do skrovného počtu rukou se dostane.

Obě tyto námitky nevadí však při prodeji statků státních, rozdělí-li se ony při tom na střední a malá hospodářství; tu překážejí nejvýše jen jisté obtíže provedení (nedostatek obytných a hospodářských stavení), jež lze vhodnými opatřeními překonati. Zvláště důležitým by byl tento způsob prodeje v krajinách, kde není stav středních a menších statkářů rolnických (selských statkářů) dostatečně vyvinut buď pro velikou převahu latifundií (velkostatků rozsáhlých) nebo z jiných příčin. Zde může býti opatření takové velice významným krokem k založení středního stavu rolnického. Nesnáze vzházejí jenom tím, že třeba pak zároveň kupcům starati se o potřebná hospodářská stavení, čímž snadno se hned na počátku zadluží nebo alespoň svůj kapitál vyčerpají a nepřinesou ho dosti do provozování. Přihlížeje k této nesnází, přimlouval se na př. Wagner, aby místo prodeje nastoupil v takových případech raději násed dědičný (Erbpacht), při kterém násedník napřed jen menší sumu jednou pro vždy složí a pak koná určitý každoroční násední plat (Erbzins, canon). Než ani když se nehledí k obtížím, jež způsobují nezbytné periodické revise smluv, aby se násední plat změněným poměrům trhu, hodnoty peněz, provozovacích method a výtěžku renty přizpůsobil, vadí tomuto záměru i okolnost, že

naše doba trvalé („věčné“) soukromoprávní závazky spíše odstraňuje, než zavádí. Lépe bude tedy povolit na splátky tržní ceny potřebný úvěr s mírným zúročením zbytků, po případě použití formy statku rentového (viz ‚Národohospodářskou politiku‘).

§ 3. STÁTNÍ (ZEMSKÉ, OBECNÍ) LESY.

Podržeti je bude zpravidla nutno z příčin obecné národohospodářské důležitosti lesů (srov. politiku národohospodářskou). Lesní hospodářství, má-li se s prospěchem provozovati, dá se prováděti jen ve velkém, na velikých plochách pomocí odborně vzdělaného personálu. Všem těm požadavkům vedle lesů velkostatkářských jednotlivců, ba průměrem i lépe než ony vyhovují lesy nadační, korporální (klášterní a pod.) a státní, ano někdy i obecní (velké a inteligentně spravované). K tomu přistupuje zkušenost, že zachování lesa v žádoucím rozsahu a přiměřená jeho správa zpravidla lépe jest zabezpečena vlastními lesy státními nežli sebe lepší policií naproti lesům soukromým. Stát maje rozsáhlé lesy může lépe nežli kterýkoli jiný lesní hospodář zaměstnati a využítkovati dokonalé odborníky. Protože u lesa naproti působnosti činitele přírodního do pozadí ustupuje váha kapitálu i práce a podnikatelské vlastnosti mnohem méně pro zdárný výsledek jsou závažny nežli na př. u rolnictví, tedy se zde ani neobjevují stinné stránky, jež se jinak vytýkávají podnikům státním a jiným podobným. Konečně poskytnou i státní lesy (a vůbec veřejné lesy) nejvíce záruky, že tak zv. absolutní půda lesní skutečně lesu bude zachována, kdežto naopak soukromníci často v dobách příznivých poměrů trhových les ve prospěch rolnické produkce ztenčují i na půdě pro tuto nepříznivé.

Z důvodů obecné národohospodářské prospěšnosti může po případě býti odůvodněno, aby stát rozmnožil svůj majetek lesní koupí lesů již existujících nebo ploch ku zalesnění vhodných.

Skutečně pak statistika vykazuje v největší části států evropských značný rozsah lesů státních. I tak zejména jest vlastnictvím státu 69 procent celé lesní plochy v Rusku, v německých státech průměrem 35·2 procenta (v Sasku 39·9 procenta, v Bavorsku 35·7 procenta, v Prusku 33·9 procenta, v Elsasku 33·8 procenta, ve Württembersku 32·2 procenta, v Badensku 17 procent atd.), v Uhřích 22 procent, ve Francii 10·9 procenta, v Rakousku 9·19 procenta (več vpočtena i plocha lesů náležejících k fondům (náboženským) od státu spravovaným). (Srov. o rakouských lesích státních a fondových veliké dílo Schindlerovo s atlantem.) Velmi značný jest lesní majetek kantonů švýcarských. I komunální lesy v některých evropských státech mají značný rozsah (v Německu průměrem 20·3 procenta veškerý plochy lesní, ve Francii 32·7 procenta).

§ 4. STÁTNÍ DOLY.

Ježto někdejší všeobecný regál horní v moderním státu vzal za své, sluší hornické podniky státní považovati jako soukromohospodářské, vyjímaje ony, jež provozuje stát monopolisticky z příčin politiky berničné (na př. doly solné).

Všeobecné národohospodářské nutnosti ku provozování hornictví státem za našich dob není a to ani ve příčině drahého kovu, jak druhdy se žádalo z důvodů merkantilistických; neboť ani soukromým podnikatelům neschází nyní kapitálu a technicky dokonalých sil pracovních, což dříve nebývalo, takže státní doly v tomto směru nad soukromé vynikaly a byla existence jejich žádoucí právě se stanoviska národohospodářského.

Se stanoviska finančního není arci, jak dříve se tvrdívalo, prospěšnost státních dolů proto věcí zásadně pochybnou, že položena správa v ruce úředníků, nemajících dostatečného interesu, neboť hornictví svou povahou žádá provozování ve velkém, pro značné riziko rádo se provozuje pomocí podniků společných (těžírstev, akciových společností) a nedostatek naznačený, jak výše podotčeno, vadí právě i těmto formám podnikání. Závažnější jest spíše, že vůbec výtěžky dolů bývají kolísavy a bývá nesnadno při nich přesně vytknouti, kolik z výnosu hrubého připadá na amortisaci kapitálu a kolik považovati lze za čistý zisk. Avšak mohou býti v konkrétním případě závažné důvody sociálně politické, jež za podržení se přimlouvají, totiž:

a) Stát maje sám v ruce vydatné doly (na př. uhelné), může paralysovati snahy po vykořisťování obecnstva, jimž hovívají podnikatelské kartely (úmluvy o cenách) soukromých vlastníků dolových;

b) může vzornými zařízeními ve prospěch dělnictva sloužiti za vzor podnikatelům soukromým (státní doly saarbrückenské v Prusku).

Hospodářskopolitický důvod byl by konečně ten, že v rukách státu snáze lze se vyvarovati tak řečeného těžení plenivého neboli drancování. Kde však soukromé závody drancování dopouštěti se mohou, je to svědectvím, že stát sám také nemá buď dost porozumění nebo energie, aby správným zásadám zjednal platnost, i nezjednal by ji ani v podnicích svých vlastních.

§ 5. STÁTNI PRŮMYSLOVÉ ZÁVODY.

Kde nejsou nutným doplňkem závodů rolnických (cukrovary, pivovary) nebo báňských (tavírny, huti atd.), neosvědčily se být pro finance výhodnými, kdežto služeb jejich jako vzorných podniků, za jaké v dobách dřívějších sloužiti měly, nyní z příčin výše udaných není už zapotřebí.

§ 6. PODNIKY TRŽEBNÍ BANKY.

Ku provozování tržby, jež předpokládá neustálé stopování a bystré využitkování konjunktur, jejíž úspěch tedy závisí na neochabujícím napětí podnikatelských vlastností, nemá ani stát ani kterákoli jiná veřejná korporace způsobilosti.

Státní banky dříve se vyskytovaly hustěji; nejdříve banky žirové (jako též v Rakousku na počátku 18. století). Avšak tyto banky byly zpravidla jen pouhým oddělením finanční správy státní, jíž sloužily za prostředek ku likvidaci dluhův, a ostatně se ani jako takové neosvědčily (srov. Národ. hospod.). Podobně byla cedulová banka královská ve Francii (založená Lawem na počátku 18. stol.) v podstatě jen služebným orgánem pro finanční účely státu. Dočasně i pruská „*Seehandlung*“ hlavní působnost nalézala v negociačních státních zápůjčkách. Značně byla vyvinuta instituce státních bank v Rusku již v minulém století. (R. 1768 založeny dvě státní banky assignátové, roku 1786 sloučeny v jedinou; vedle nich řada státních „*depositních bank*“; tam ještě dosud říšská banka cedulová trvá – založena r. 1860.) – Protože převážným úkolem těchto bank bylo, sloužití financím státním velmi zhatěným, tedy zpravidla nedočkaly se příznivých konců. Vlastním národohospodářským účelům bankovním sloužily měrou více méně podřízenou, ano převýdajem bankovek jim ublížily.

V našem věku vyslovila se nauka pode vlivem směru liberálního stojící proti státním bankám vůbec a státním cedulovým zvláště již ze zásadních příčin. Hledělať na banky příliš jednostranně jako na „*podniky*“ a právě všecku soukromopodnikatelskou činnost státu zamítala. Nadto pak z důvodů prospěchových jim nepřála, ježto zneužít k účelům finančním, z něhož pocházejí škody národohospodářské, bylo příliš nasnadě a obyčejně nastalo.

Názor, ze kterého se při této opozici proti bankám státním obyčejně vycházelo, jakoby totiž banky cedulové byly prosté podniky soukromohospodářské a jako takové by se měly posuzovati, nyní podstatně jest poopraven. Nynější nauka více méně určitě stojí na tom, že banka cedulová jako vydavatel poukázek, jež užívání hotových peněz v oběhu nahražují a je z něho po případě i vytlačují, ani nesmí posuzována býti jako podnik soukromý,

nýbrž že má povahu podniku veřejného, z čehož již vyplývá, že stát z vedení takových podniků zásadně není vyloučen a že je to pouze otázkou prospěšnosti, má-li je sám zřizovati a spravovati, anebo zřizování a správu soukromým podnikatelstvům (zpravidla akciovým) přenechávati, ač pak obsáhlé regulativní činnosti své je podrobiti. Pro tuto druhou cestu rozhodla se přítomná praxis států evropských převážnou většinou (srov. přednášky o národním hospodářství).

Také politické obavy výše řečené značnou měrou se zmírnily postupujícím demokratisováním moderního státu. Shledáváme tudíž, že přistupuje se ochotněji na nové útvary bankovní v rukou státu, země atd., mají-li ráz ústavů doplňujících úvěrní organizaci v těch oborech nebo směrech, ve kterých na soukromohospodářskou činnost spoléhati nelze (srov. na př. rozsáhlé zavedení chekové soustavy v Rakousku pomocí poštovní spořitelny).

Hojněji než s bankami státními shledáváme se s rozličnými bankovními závody v rukou samosprávných těles: zemí, okresů, obcí (zemské banky hypoteční, spořitelny a též zastavárny městské) (srov. Bráf: Úvěr meliorační r. 1890). I ony se zakládají jako podniky veřejné, ne (aspoň v první řadě ne) pro výtěžek, nýbrž hledíc k důležitostem jistých tříd společenských.

§ 7. DRÁHY ŽELEZNÉ:

Podobně jako ve příčině banky cedulové i ve příčině drah železných s jednostranných soukromopodnikatelských hledišť vyslovováno se proti drahám státním. Avšak z povahy věci samé nějaká naprostá přednost drah soukromých před státními nevyplývá. „Dráha soukromá“ znamená tolik jako „akciová“ a při této formě podnikání objevuje se též způsob správy (t. j. pomocí spletitého aparátu úřednictva, více méně byrokraticky organisovaného), jako při drahách samým státem pomocí úřednictva jeho spravovaných. Již s této stránky tedy žádné všeobecné pravidlo v neprospěch drah státních vysloviti nelze. K tomu přistupuje pak zřetel ještě závažnější, že vůbec zásadně naprosto připustiti nelze, aby dráhy železné spravovány byly dle výhradných zřetelů soukromopodnikatelských a jediné oprávněna jest správa dle principu podniku veřejného. To vyplývá jednak z jejich technické a hospodářské povahy, jednak z obecného národohospodářského, politického a kulturního významu drah železných. (Srov. národohospodářskou politiku.)

Celé dřívější formulování otázky, sluší-li zásadně dáti přednost státním či soukromým drahám, bylo tedy vadné. Zásadní otázka zní: Jakého způsobu podnikem jest závod dráhy železné? Odpověď zní: Podnikem veřejným. Jsou tedy obě formy, i dráhy státní i dráhy soukromé (scil. akciové), oprávněny. Otázka, které z nich přednost náleží, není zásadní, nýbrž prospěchová, jest otázkou konkrétní účelnosti a její zodpovědění řídití se bude úvahou poměrů místa i času. Také ze zkušenosti samé žádných rozhodných důvodů pro jednu nebo druhou formu uvéstí nelze. Ani důvod uváděný často proti drahám soukromým, že správa jejich byla jednostranně zjištnou, není ještě veskrz rozhodným, neboť ukazuje pouze, že stát neměl až dotud dosti osvěceného názoru v té věci, aby náležitými zařízeními tomu včas byl zabránil, byl by si tedy u vlastních drah sotva vedl správněji.

Z toho vůbec vyplývá:

1. Otázka, sluší-li přednost dáti drahám státním či soukromým, není finanční, nýbrž národohospodářská, jejíž rozhodnutí není nadto možné absolutně, nýbrž jen relativně.

2. Finančního významu nabyla otázka tato ve státech s drahami soukromými tím, že se prvopočátečně vrhla podnikatelstva soukromá na zřízení drah, jejichž výnosnost byla nepochybná, takže na konec zřízení drah, jež dostatečného výnosu neslibovaly, jakkoli z národohospodářských příčin potřebny a žádoucí byly, nebylo jinak možno než převzetím finančního rizika se strany státu buď tím, že sám se jich ujal anebo (hustý případ ve státech s drahami soukromými) pomocí subvencí (garancí výnosových a j. pod.) zabezpečoval zřízení soukromým podnikatelstvům. Provedením celého systému drah státních od prvopočátku bylo by se tomuto břemenu finančnímu ušlo, protože by byla bývala možnost přebytkem z výnosných drah uhraditi schodek z nevýnosných.

Kde již historický vývoj byl opačný, t. j. kde již soukromá podnikatelstva výnosné linie ovládla nebo kde stát prvotně zahájený systém státních drah opustil (Rakousko), finanční toto zlo nikdy plně by se bylo nespravilo pouhým t. zv. sestátněním drah soukromých, ježto by je stát jinak převzítí nemohl než za cenu přiměřenou výnosnosti jejich nynější (resp. u těch, jež garancí výnosových požívají, za cenu přiměřenou garantovanému výnosu).

Důvody pro převzetí jednotlivé soukromé dráhy nebo celého komplexu jich před časem (t. j. před dobou, kdy dle platných zákonů beztoho státu připadnou) mohou tedy býti v konkrétním případě jen dva:

1. Finanční, vzrostlo-li následkem garancí značně efektivní finanční břímě a správa státní se domnívá, že může je zmírniti převzetím dráhy ve vlastní režii, zvláště když soustředí v ruce své značné komplexy;

2. hospodářsko-politický, chce-li stát jistou rozhodnou část celé sítě železniční v ruce své dostati, aby mohl sazbami dopravními, na ní zavedenými, nepřímo působiti i na sazby dopravní jiných soukromých drah. To arci tím více předpokládá, aby celé důležité linie a komplexy linií drah železných v ruce státu přešly.

Dodatek: *POŠTA A TELEGRAF.*

Spravují se sice dosud namnoze dle zásady podniku veřejného, t. j. nevylučující ani podnikatelský zisk. Pokud k celému ústavu hledíme, lze zásadně to ještě rozhodněji dopustiti pro telegraf nežli pro poštu. Avšak je třeba činiti rozdíly jisté co do užívání zásady veřejného podniku a zásady poplatkové i při rozličných oborech pošty (na př. listovní, balíková, osobní doprava) i při rozličných druzích telegrafu, takže v souvislosti se o nich pojedná v rozdílu následujícím.